

# استاندارد حسابداری ویژه بانکداری بدون ربا ضروری است

مصاحبه با علی امانی،  
کارشناس حسابرسی و صاحب‌نظر  
در امور مالی و بانکی

## اشاره

موضوع چگونگی تنظیم صورت‌های مالی بانک‌ها و میزان اعتبار آنها، از جمله موضوعات مهمی است که نباید در سایه موضوعاتی همچون ساعت کار بانک‌ها، نرخ سود بانکی، توسعه بانکداری الکترونیک و... قرار گیرد و سبک شمرده شود، چون موضوعی حیثیتی است و اگر مورد خدشه و تشکیک باشد، به اعتبار جهانی یک ملت و یک مملکت لطمه خواهد زد. همین حساسیت موجب شده است که طی چند شماره به این موضوع بپردازیم و به‌ویژه بدعت وزارت امور اقتصادی و دارایی مبنی بر استفاده از ابزار سیاست‌های پولی به عنوان عملکرد واقعی بانک‌ها را مورد نقد و ارزیابی قرار دهیم. و اینکه در این شماره نظریات یکی از کارشناسان و صاحب‌نظران در امور مالی و بانکی را در قالب یک گفتگوی اختصاصی ملاحظه خواهید کرد.

بانک و اقتصاد

✎ / جناب امانی، لطفاً در ابتدا بفرمایید که شیوه محاسبه سود در سیستم بانکی کشورهای مختلف چگونه است؟ و ضوابط مربوط به آن را کدامیک از نهادها تعیین می‌کنند؟

□ هر بنگاه تجاری، می‌بایستی آثار مالی فعالیت‌های خود را ثبت و ضبط و گزارش نماید. محتوا و اشکال گزارشگری آثار مالی را هم ضوابطی تحت‌عنوان استانداردهای حسابداری تعیین می‌نماید. به موجب ضوابط مذکور، آثار مالی فعالیت‌های اقتصادی، می‌بایستی در دوره‌های زمانی که اصطلاحاً سال مالی نامیده می‌شوند، گزارش شوند و انتظار آن است که در پایان هر سال مالی، سود یا زیان ناشی از فعالیت‌های اقتصادی بنگاه در آن سال، در قالب گزارشی به‌نام سود و زیان و وضعیت مالی انباشته فعالیت‌ها از بدو تاسیس لغایت پایان سال مالی مفروض، در قالب گزارشی به‌نام ترانزنامه و همچنین گزارشی در مورد افزایش یا کاهش وجوه نقد ناشی از فعالیت‌های سال مالی مفروض، تحت‌عنوان صورت جریان وجوه نقد ارائه شود.

برای تهیه صورت سود و زیان هر بنگاه اقتصادی، می‌بایستی درآمدها و هزینه‌های هر سال مالی را معلوم نمود. طبق استانداردهای حسابداری، مبنای موردنظر در این خصوص روش تعهدی می‌باشد. به موجب ضوابط این روش، هزینه‌ها به محض وقوع و درآمدها به محض تحقق، می‌بایستی شناسایی شوند. به عبارت دیگر، شناسایی درآمد و هزینه جهت تهیه صورت سود و زیان، ارتباطی به دریافت یا پرداخت همزمان مابه‌ازای پولی آن ندارد.

در عملیات حسابداری تمام کشورهای نظام‌مند دنیا، از روش مذکور استفاده شده و بانک‌ها نیز از این قاعده مستثنا نمی‌باشند. در حال حاضر، علاوه بر استانداردهای ملی، استانداردهای بین‌المللی حسابداری نیز وجود داشته و روند تطبیق استانداردهای ملی با استانداردهای بین‌المللی آهنگ پرشتایی دارد. بنابراین، می‌توان گفت که موضوع شناسایی درآمد به روش تعهدی، امری فراملی و جهانی می‌باشد.

✎ / با توجه به این که فعالیت بانکداری در ایران،

درآمد سود تضمین شده و استفاده از مبلغ یا نرخ سود مندرج در قراردادها برای شناسایی درآمد به روش تعهدی، ازجمله مواردی هستند که شبهه ربوی بودن را ایجاد می‌نمایند.

تابع مقررات عملیات بانکی بدون ربا می‌باشد، بفرمایید که وضعیت محاسبه سود بانک‌ها در این مقررات چگونه است؟

□ در پاسخ به این سوال بهتر است که قدری به عقب برگردیم. همانطور که می‌دانید، نظام بانکی ایران، از قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲/۶/۸ تبعیت می‌نماید. به موجب قانون مذکور، منابع مشتریان در قالب سپرده‌های قرض‌الحسنه (جاری و پس‌انداز) یا سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار نزد بانک‌ها تودیع می‌شود و بانک‌ها هم به وکالت از طرف مشتریان، سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار را در قالب ده عقد به‌کار می‌گیرند و منافع حاصله را پس از کسر حق‌الوکاله، متناسب با مدت و مبالغ سپرده‌ها و منابع بانک، بین خود و صاحبان سپرده‌ها تقسیم می‌نمایند.

این احتمال وجود دارد که اجرای کامل روش تعهدی مدتی به طول انجامد، یا این که بسته به نوع و کیفیت پرونده‌های اعتباری، وجود نوسانات دور از انتظار نخواهد بود.

دستورالعمل‌های حسابداری عقود اسلامی در سال‌های ۱۳۶۱ و ۱۳۶۲ توسط شورای عالی بانک‌ها تصویب شده است. رویکرد دستورالعمل‌های مذکور عمدتاً مبتنی بر شناسایی درآمد عقود اسلامی همزمان با وصول اقساط می‌باشد. به بیان دیگر، در این دستورالعمل‌ها برای شناسایی درآمد از روش نقدی استفاده شده است. اما با توجه به این که در استانداردهای حسابداری ایران، روش مجاز شناسایی درآمد، روش تعهدی است، لذا این موضوع باعث مشروط‌شدن گزارش‌های حسابرسی بانک‌های دولتی به دلیل استفاده از روش نقدی شده است. توجه داشته باشیم که این وضع در حالتی اتفاق افتاد که اساسنامه برخی از بانک‌های خصوصی که در آنها شناسایی درآمد به روش تعهدی پیش‌بینی شده بود، در همان سال‌ها به تصویب شورای پول و اعتبار رسیده است.

به‌هرحال، در سال ۱۳۸۱ مجمع عمومی بانک‌های دولتی تصویب نمود که صورت‌های مالی سال ۱۳۸۱ بانک‌های دولتی نیز به روش تعهدی تهیه شود. این موضوع در همین سال به تصویب شورای پول و اعتبار هم رسید و مقرر گردید که از ابتدای سال ۱۳۸۲ شناسایی درآمد به روش تعهدی در مورد عقود فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک،

اقساطی، سلف، اجاره به شرط تملیک و جعاله به عنوان عقود مبادله‌ای تعیین شده‌اند و بقیه عقود مستفاد از برخی ادبیات بانکداری اسلامی، به عنوان عقود مشارکتی نامیده می‌شوند. صرفنظر از موضوع مذکور، ارقام سال ۱۳۸۴ بانکها نسبت به سال ۱۳۸۳ نوسانات چشمگیری نداشته، زیرا بنا بر پاسخ‌های قبلی، موضوع اجرای روش تعهدی شناسایی درآمد در سال ۱۳۸۳ نیز وجود داشته است. به‌هرحال، این احتمال وجود دارد که اجرای کامل

توضیح این موضوع ضروری است که برخی از استانداردهای حسابداری، حالت عام داشته و در تمام فعالیت‌های اقتصادی کاربرد دارند و در برخی موارد ممکن است با توجه به ماهیت برخی از صنایع و فعالیت‌ها، استاندارد حسابداری خاص آن صنعت تدوین شود. لذا به‌نظر می‌رسد که چنانچه استانداردهای حسابداری مختص صنعت بانکداری تدوین شود، به منظور رعایت فرایند قانونی فوق، می‌بایستی توسط شورای پول و اعتبار نیز تنفیذ یا تایید گردد.

خرید دین و قرض‌الحسنه اجرا گردد، در حالی که طبق مصوبه مجمع عمومی بانکها، این امر به کلیه عقود تسری یافته بود. متعاقباً شورای پول و اعتبار در سال ۱۳۸۴ شناسایی درآمد به روش تعهدی بر مبنای قراردادهای ذریبط را برای کلیه عقود اسلامی تصویب نمود و صورت‌های مالی سال ۱۳۸۴ بانک‌های دولتی به همین روش تهیه شده است.

در اینجا می‌بایستی به دو نکته توجه نمود: اول اینکه، در استانداردهای حسابداری ایران، به سه نوع درآمد فروش کالا، ارایه خدمات و استفاده دیگران از دارایی‌های واحد تجاری که مولد سود تضمین شده، درآمد حق امتیاز و سود سهام است، اشاره شده که تنها مورد قابل تطبیق با بانکها "درآمد سود تضمین شده" می‌باشد؛ دوم اینکه، استفاده از مبلغ یا نرخ سود مندرج در قرارداد برای شناسایی درآمد به روش تعهدی، بدون توجه به نوع عقد صورت می‌گیرد. اینها مواردی هستند که امکان دارد شبهه ربوی بودن موضوع را ایجاد نمایند.

**۴ / در ایران کدام نهاد به عنوان مرجع قانونی اجازه دارد که درباره نحوه حسابداری بانکها تصمیم‌گیری کند و به عبارت دیگر، تغییر روش محاسبه سود از روش نقدی، به روش تعهدی را به بانکها ابلاغ کند؟**

□ مرجع تدوین استانداردهای حسابداری در ایران، سازمان حسابرسی است. استانداردهای تدوین شده توسط سازمان مذکور پس از تصویب آنها توسط ارکان ذیصلاح سازمان، در سطح کشور و بدون قید و شرط لازم‌الاجرا هستند. از طرف دیگر، به موجب بند "ج" ماده ۳۳ قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱/۴/۱۸ نحوه و اصول حسابداری و دفترداری بانکها از طرف شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد و بانکها هم موظف به اجرای آن خواهند بود.

② بانکها برای اجرای روش تعهدی، باید اطلاعات پایه را از سیستم قبلی به سیستم اطلاعاتی جدید منتقل نمایند و محاسبات نقدی را در این سیستم انجام دهند.

روش مذکور در هر بانکی مدتی به طول انجامد، یا این که بسته به نوع و کیفیت پرونده‌های اعتباری، اجرای ضوابط تحقق درآمد از یک بانک به بانک دیگر متفاوت باشد. در اینصورت، وجود نوسانات دوراز انتظار نخواهد بود.

**۴ / چنانچه سود عقود مشارکتی در سال ۱۳۸۴ به روش تعهدی محاسبه شده است، بفرمایید که بعد از محاسبه سود به این روش، چه تغییراتی در صورت‌های مالی بانکها حاصل شده و مخصوصاً تاثیر آن بر سه عامل زیر چگونه است:**

(۱) میزان درآمد حاصل از معاملات، (۲) خالص میزان تسهیلات، (۳) سود دریافتی؟

□ به‌موجب مقررات، سرفصل‌های دفتر کل بانکها توسط بانک مرکزی تعیین می‌شود. بنابراین، نظام حسابداری بانکها در اساس یکسان است. حال

**۴ / همانطور که استحضار دارید، بانک‌های دولتی برای تنظیم صورت‌های مالی سال ۱۳۸۳ خودشان از دستورالعمل وزارت امور اقتصادی و دارایی تبعیت کردند و میانگین موزون شده حداقل نرخ سود موردانتظار از تسهیلات اعطایی را که مصوب شورای پول و اعتبار است، به عنوان نرخ سود تسهیلات اعطایی در قالب عقود مشارکتی بشمار آوردند و بر مبنای همین نرخ، صورت‌های مالی خود را تنظیم کردند. آیا در تنظیم صورت‌های مالی سال ۱۳۸۴ هم از همین روش استفاده شده است؟**

□ تقسیم‌بندی عقود مندرج در قانون عملیات بانکی بدون ربا به عقود مشارکتی و مبادله‌ای، در قانون مذکور مشاهده نمی‌شود. شاید برای اولین بار در مصوبه مورخ ۱۳۸۵/۳/۲۷ شورای پول و اعتبار عقود فروش

بر طبق استانداردهای حسابداری، هزینه‌ها به محض وقوع و درآمدها به محض تحقق، می‌بایستی شناسایی شوند و شناسایی آنها ارتباطی به دریافت یا پرداخت همزمان مابه‌ازای پولی آنها ندارد، در حالی که مطابق دستورالعمل‌های موردعمل در ایران، برای شناسایی درآمد از روش نقدی استفاده شده است.

وصول، به عنوان درآمد شناسایی می‌شود و در نتیجه تخصیص سود ناشی از این درآمد به عنوان سود سهام، نقدینگی بانک تحت تاثیر قرار خواهد گرفت.

❖ / بدیهی است که در "محاسبه سود به روش تعهدی" درآمد شبکه بانکی به صورت غیرواقعی (غیرنقدی) افزایش می‌یابد و به تبع آن، سود مازادی حاصل خواهد شد. در چنین شرایطی، دولت از مجاری سود سهام (۴۰ درصد) و مالیات (۲۵ درصد) اقدام به دریافت وجوه نقد از بانکها خواهد کرد و این مساله هم قطعاً بانکها را دچار بحران نقدینگی خواهد کرد. حال سوال این است که با توجه به چنین شرایطی، آیا به لحاظ اقتصادی و نیز عملیات بانکداری، این روش به صلاح نظام بانکی کشور خواهد بود؟ و آیا بانکها با توجه به تعهدات مضاعفی که دولت بر آنها تحمیل می‌کند، قادر به انجام تعهدات خود می‌باشند یا خیر؟ و برای جلوگیری از آسیب‌های احتمالی ناشی از محاسبه سود به روش تعهدی، بانکها چه اقداماتی را باید انجام دهند؟

□ وضع تکلیف برای بانکها یک موضوع، و پیش‌بینی تمهیدات برای جلوگیری از آثار ناشی از اجرای روش تعهدی شناسایی درآمد (به فرض اثبات آن) موضوع دیگری است. وضع تکلیف برای بانکها، چنانچه در چارچوب قوانین پولی و بانکی و عملیات بانکی بدون ربا و آیین‌نامه‌های آن صورت پذیرد، آسیبی را متوجه بانکها نخواهد نمود. همچنین نگرش کلک پرداخت به بانکها، به‌ویژه بانکهای دولتی، می‌بایستی مورد بازنگری قرار گیرد، زیرا به موجب قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانکها جهت به‌کارگیری سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار وکیل سپرده‌گذاران هستند.

به‌هرحال، تدوین استانداردهای حسابداری مختص عقود اسلامی، بازنگری در قوانین و مقررات بانکی و واگذاری هرچه بیشتر مسوولیت اعطای تسهیلات به بانکها، از جمله راهکارهای موثر در این زمینه می‌باشند.

❖ / به خاطر شرکت در این گفتگو از شما تشکر می‌کنیم.

هیچگاه فرمول خاصی جهت محاسبه سود تسهیلات از سوی بانک مرکزی ابلاغ نشده، جز این که در دستورالعمل‌های حسابداری برخی عقود اسلامی به شرح فوق، این فرمول بیان شده است. شایان ذکر است که در سنوات بعد، برخی از فرمول‌های مذکور در فرایند عملیات اجرایی توسط بانکها تغییر یافته، لیکن بانک مرکزی موضع مشخصی را در این خصوص اعلام ننموده است. به‌هرحال، فرمول محاسبه سود یا نحوه و اصول حسابداری و دفترداری تلقی شده یا این که از مباحث مقرراتی است. در هر دو صورت، به‌موجب قانون پولی و بانکی کشور، می‌بایستی نظر شورای پول و اعتبار یا بانک مرکزی درخصوص آن مشخص شود.

### اجرای روش تعهدی در محاسبه سود بانکها، موارد ریسک نقدینگی آنها را افزایش خواهد داد.

❖ / به نظر شما، اثرات ناشی از محاسبه سود به روش تعهدی بر عملکرد بانکها چگونه خواهد بود؟

□ در این موضوع که سود بانکها در حالت محاسبه درآمد به روش تعهدی، بیش از روش نقدی است، تردیدی وجود ندارد و در اثر اتخاذ روش مذکور، سهم سود سپرده‌گذاران نسبت به روش قبلی بیشتر خواهد شد. به‌عنوان جمله معترضه باید گفت که شاید یکی از دلایل تصویب موضوع شناسایی درآمد به روش تعهدی، حفظ حقوق سپرده‌گذاران بوده است، زیرا چنانچه درآمد عقود به روش نقدی (همزمان با وصول اقساط) انجام شود و سپرده‌گذار در سال بعد به هر دلیلی سپرده خود را مسترد نماید، در اینصورت، سهم او از درآمد به سال‌های بعد انتقال یافته و نصیب سپرده‌گذاران دیگر خواهد شد.

به‌هرحال، در نتیجه اجرای روش تعهدی و افزایش سود بانک، دو اتفاق خواهد افتاد: اول اینکه، پرداخت سود سهام و مالیات بر درآمد الزامی است؛ دوم اینکه، مابه‌التفاوت سود قطعی و علی‌الحساب سپرده‌گذاران (در صورت وجود) می‌بایستی پرداخت شود. این موارد ریسک نقدینگی بانک را افزایش خواهند داد، زیرا درآمدی که وصول وجه آن مطابق قرارداد و در آینده صورت خواهد گرفت، زودتر از موعد

امکان دارد که بنا بر مشخصات هر بانک، سیستم‌های اطلاعاتی (شامل سیستم حسابداری) متفاوتی در بانکها مستقر باشد. نکته این است که به لحاظ تعدد پرونده‌های اعتباری، سیستم‌های اطلاعاتی و حسابداری بانکها می‌بایستی مکانیزه باشد. تا قبل از ابلاغ مصوبات مربوط به روش تعهدی شناسایی درآمد، سیستم‌های اطلاعاتی بر مبنای دستورالعمل‌های قبلی (نقدی) شکل گرفته بود. همچنین ثبت و ضبط عملیات روزانه - چه در قبل و چه در حال حاضر - می‌بایستی بر مبنای قرارداد (دستورالعمل نقدی) صورت گیرد. بنابراین، ضروری است که بانکها برای اجرای روش تعهدی، اطلاعات پایه را از سیستم قبلی به سیستم اطلاعاتی جدید منتقل نمایند و محاسبات نقدی را در این سیستم انجام دهند. بسته به امکانات و بسترهای موجود در هر بانک، با این موضوع برخوردهای متفاوتی شده است، به طوری که محاسبات مربوط به روش تعهدی در برخی از بانکها به‌صورت دستی، در برخی دیگر به طور دستی و مکانیزه و در تعدادی هم به صورت مکانیزه انجام می‌شود. آنچه مسلم است، تطبیق با وضعیت جدید، مستلزم صرف زمان و هزینه خواهد بود.

### با توجه به تعدد پرونده‌های اعتباری، سیستم‌های اطلاعاتی و حسابداری بانکها می‌بایستی مکانیزه باشد.

❖ / به نظر شما، سیستم‌های حسابداری فعلی بانکها، پاسخگوی انجام محاسبه سود به روش تعهدی می‌باشد؟

□ با توجه به موارد فوق و عدم تدوین استانداردهای حسابداری مختص بانکداری بدون ربا (که وجود آنها در شرایط کنونی الزامی است) باید گفت که پاسخگویی به این سوال مستلزم طی تشریفات مشابه فرایند تدوین قانون عملیات بانکی بدون ربا، یعنی استفاده از نظریات فقهای شورای نگهبان و سایر مراجع ذیربط در تدوین مراحل اجرایی قانون مانند روش‌های حسابداری عقود می‌باشد. به‌طور مثال، امروزه این بحث مطرح است که فرمول محاسباتی سود عقود در بانک‌های خصوصی، واجد ایرادات شرعی و مقرراتی می‌باشد. بررسی سوابق تاریخی نشان می‌دهد که